

MULOQOT PSIXOLOGIYASIDA MULOQOTNING JINS BILAN BOG'LIQ XUSUSIYATLARI

Rashidova Gulnoza G'ulomovna
Milliy universitetning Jizzax filiali (PhD)
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.069>

Annotatsiya.: Mazkur maqolada muloqot psixologiyasida muloqotning gender bilan bog'liq xususiyatlari, farqlari haqida so'z yuritiladi. Maqola mazmunini ochib berish maqsadida xorijiy va mahalliy olimlarning g' ilmiy tadqiqot ishlaridan foydalanildi va o'zaro qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Identifikator, gender tafovutlar, lingvistik, diskriminatsiya, nevroz, madaniy me'yor.

GENDER-RELATED FEATURES OF COMMUNICATION IN COMMUNICATION PSYCHOLOGY

Rashidova Gulnoza Gulomovna
Jizzakh branch of National University (PhD)

Abstract: this article will talk about the gender-related characteristics, differences of communication in the psychology of communication. In order to reveal the content of the article, the scientific research work of foreign and domestic scientists g was used and a comparative analysis was carried out among themselves.

Keywords: identity, gender differences, linguistic, discrimination, neurosis, cultural norm.

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ В ПСИХОЛОГИИ ОБЩЕНИЯ

Рашидова Гульноза Гуломовна
Джиззакский филиал Национального университета (PhD)

Аннотация: В данной статье речь пойдет о гендерных особенностях общения, различиях в психологии общения. В целях раскрытия содержания статьи были использованы и взаимно сравнительно проанализированы научно-исследовательские работы г зарубежных и отечественных ученых.

Ключевые слова: идентичность, гендерные различия, лингвистические, дискриминация, невроз, культурная норма.

Kirish. Psixikaning jinsiy xususiyatlari muloqotga sezilarli ta'sir qiladi. Qizlar muloqotga ko'proq muhtoj, suhbatdoshning holatiga va unga bo'lgan munosabatga nisbatan sezgir, yaxshi so'zlarga ko'proq ishonadilar. Ularning fikrlash mantig'i ular uchun aniq aloqalarni e'tiborsiz qoldirish tendensiyasi tufayli ko'proq yashiringan. Erkaklar fikrining to'g'ridan-to'g'ri, haddan tashqari oqilona mantig'i ularga yoqmaydi, shuning uchun ayollar bir-birlari bilan aloqa qilish osonroq va ko'pincha qo'polligi, to'g'riligi va tushunarsizligi uchun erkaklardan xafa bo'lishadi. Natijada, qiz bilan yurakdan suhbatlashish ayol uchun yaxshiroq bo'ladi.

Ko'pgina mualliflar ayollarning odamlar o'rtasidagi munosabatlarni birinchi o'ringa qo'yishini ta'kidlaydilar, bu ham ayollar uchun muloqotning katta ahamiyatida namoyon bo'ladi. V. B. Bulanova qizlar o'rtasidagi muloqotga bo'lgan munosabat qiz do'stiga bo'lgan ehtiyoj, kattaroq o'g'il bolalarni jalb qilish va kattalar hokimiyatiga yo'naltirilganligi bilan tavsiflanadi; o'g'il bolalar uchun jamoada o'z o'rnini egallash istagi, tengdoshlari tomonidan tan olinish istagi, qizlar bilan muloqot qilish va kattalar bilan teng asosda muloqot qilish zarurati. Qizlarning tashqi ko'rinishi va xatti-harakati bilan ko'proq shug'ullanishi, ularning o'zlari haqidagi boshqalarning fikriga qiziqishlarining bilvosita namoyonidir. Qizlar ota-onalariga

ijtimoiy munosabatlar haqida ko‘proq savollar berishadi.

Adabiyotlar tahlili. Natijada, qizlar o‘g‘il bolalarga qaraganda ko‘proq muloqot qilishga tayyor. Masalan, O.A.Tirnova o‘g‘il bolalar qizlarga qaraganda tez-tez o‘zaro ta’sirning shablonli turlaridan foydalanishini aniqladi. Ular qizlarga qaraganda kamroq darajada muloqot qilish texnikasi va usullariga ega. Qizlar muloqotda ko‘proq moslashuvchan va xilma-xildir. O‘g‘il bolalarga nisbatan qizlarning muloqot qilishga intilishi ko‘proq ekanligini boshqa tadqiqotchilar ham ko‘rsatgan. Xuddi shu narsa kattalarda ham topilgan.

Masalan, A.A. Bodalev erkaklar o‘rtasidagi muloqot ayollarnikiga qaraganda bir yarim baravar kam ekanligini aniqladi. A.A. Bodalev turli yoshdagi ayollar o‘rtasidagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqot doirasi erkaklarnikiga qaraganda ko‘proq odamlarni o‘z ichiga olishini ko‘rsatdi. Buni I.S. Kon tomonidan olingan ma’lumotlar ham tasdiqlaydi. Agar qarama-qarshi jins vakillari bilan muloqotda bo‘lgan yigitlar, asosan, tengdoshlari tomonidan boshqarilsa, ularning katta qismida qizlar - erkak jinsning keksa vakillari tomonidan boshqariladi.

Shunday qilib, I. S. Konning so‘zlariga ko‘ra, siz qaysi yoshda do‘st bo‘lishni afzal ko‘rasiz? degan savolga javob berganda, yigitlarning 80 foizi tengdoshini, 20 foizi - kattasini va kamdan-kam hollarda yoshni afzal ko‘rishgan. Qizlar esa 40-50 foizda yoshi kattalarga ustunlik beradi va o‘zidan yoshni tanlamaydi. Shu bilan birga, ularning turli yoshdagi odamlar bilan muloqot qilish bo‘yicha pozitsiyasi juda ziddiyatli. Shunday qilib, ular yosh bolalarga bajonidil homiylik qilishadi, yordam berishadi, ko‘rsatmalar berishadi, g‘amxo‘rlik qilishadi.

A.A. Bodalev ma’lumotlariga ko‘ra, erkaklarning eng yaqin aloqalari doirasida ular bilan bir xil faoliyat bilan shug‘ullanadigan odamlar ayollarga qaraganda 21-34% ko‘proq bo‘lgan. Ayollar bilan solishtirganda, ular uchun subyektiv ahamiyatga ega bo‘lgan, ular bilan bevosita muloqot qiladigan odamlar orasida ijtimoiy mavqei yuqori bo‘lgan odamlar ham ko‘proq. U yoki bu shaxsni erkaklarning ijtimoiy doirasiga kiritish uchun asos bu shaxslardan turli yordam olish imkoniyati, shuningdek, ularning kundalik maishiy ehtiyojlarini qondirishda ishtirok etishi hisoblanadi. Yoshi bilan bevosita muloqot doirasini shakllantirish sabablari o‘zgaradi. Agar bolalarda hissiy va gender xususiyatlariga ustunlik berilsa, kattalarda muloqot sheriklarini tanlashda asosiy omil pragmatizmdir.

Qiziqarli faktlarni R. Xagen va A. Kan ochib berdi: haqiqiy shaxslararo o‘zaro munosabatlarda va sof shaxsiy nuqtai nazardan, yuqori malakali ayollar nafaqat erkaklar, balki ayollar ham yoqmaydi. Mualliflar eksperimental ravishda ularning ikkalasi ham o‘z guruhidan malakali ayollarni chiqarib tashlashga moyil ekanligini aniqladilar. Mualliflar buni ayollarning yuqori malakasi mavjud jinsiy rol stereotiplarini buzishi bilan izohlaydilar. Erkakning ayolga yo‘qolishi deyarli har doim uning o‘ziga bo‘lgan hurmatining pasayishini anglatadi, chunki haqiqiy erkak har doim ayolni mag‘lub etishi kerak shubhasiz, shuning uchun shaxmat bo‘yicha jahon chempionati uchun erkaklar va ayollar uchun alohida musobaqalar o‘tkaziladi.

Garchi zaifroq jinsning ba’zi taniqli vakillari ko‘plab xalqaro grossmeysterlar erkaklardan zaif emasligini bir necha bor isbotlagan bo‘lsalar ham. Keksalikda ayollar shaxslararo aloqalarni faol ravishda kengaytiradilar, erkaklar esa oila bilan aloqalarini cheklaydilar.

Do‘st bo‘lgan qizlar o‘rtasida munosabatlar o‘g‘il bolalarnikiga qaraganda ancha ishonchli. Qizlarda qarama-qarshi jins bilan yaqin do‘stlik o‘g‘il bolalarga qaraganda ertaroq o‘rnatiladi. Xuddi shu tendentsiya kattalarda ham davom etmoqda. Mualliflarning fikricha, ayollar erkaklarga qaraganda yaqinroq do‘stlikka ega, ular ko‘proq moyil. Bundan tashqari, munosabatlarning yaqinligi o‘smir qizlarda allaqachon kuchli namoyon bo‘ladi, bu ularni qarama-qarshi jinsdagi odamlar bilan aloqa o‘rnatishga undaydi.

A.A.Bodalev ta’kidlashicha, erkaklar va ayollar nevrozlarining sabablari shaxslararo, xususan, intim aloqalar sohasining ayollar uchun va erkaklar uchun kamroq ahamiyatga ega ekanligining bilvosita dalillaridir.

V. M. Bexterevaning ta’kidlashicha, ayollardagi nevrozlarning 80% ga yaqini oiladagi munosabatlarning bunday rivojlanishining natijasidir, bu ularning xohish-istaklariga.

da'volariga zid keladi va erkaklarda bu omil nevrozlarga faqat 20% ta'sir qiladi. Ayollar erkaklarnikiga qaraganda yaqin munosabatlarning yo'qligini ko'proq his qilishadi, lekin ayni paytda ular niqoblash va sublimatsiya qilish qobiliyatiga ega. Ayollar balog'at yoshida do'stlik va bir xil darajada yaqinlikni saqlab qolishadi. Erkaklar esa kamroq yangi do'stlarga ega bo'lishadi, ular yaqin do'stlik izlashga moyil emaslar va shu bilan birga munosabatlarda kamroq yaqinlik ko'rsatadilar. Ayollar, ayniqsa balog'at yoshida, ko'chib o'tish, ajralish yoki o'lim tufayli do'stlarini yo'qotishdan afsuslanadi. Bularning barchasi ayol uchun do'stlik butun hayot siklida juda muhim ekanligini isbotlaydi. Tadqiqotchilar, shuningdek, ba'zi ayollar do'stlikning tugashiga sevgi munosabatlarining tugashidan ko'ra ko'proq azob chekishlarini ta'kidlaydilar.

Erkaklarning ijtimoiy doirasi kengroq bo'lishi mumkin bo'lsa ham, muloqot ayollarnikiga qaraganda yuzakiroqdir. Erkaklardan hissiy qo'llab-quvvatlash kamdan-kam hollarda kutiladi, chunki ular o'zlarining oldida boshqa odamning his-tuyg'ularini oshkor qilishga shu qadar mantiqiy va hissiyotsiz munosabatda bo'lishadiki, buni rad etish bilan adashtirish mumkin. O'z navbatida, o'zini oshkor qilishdan qochadigan erkaklar bu bilan boshqalardan yordam olish imkoniyatini kamaytiradi, chunki boshqalar bunday yordam zarurligini hatto anglamasligi ham mumkin. Ayollar o'zlarining yaqin odamlari bilan muloqotlarini erkaklarga qaraganda yaqinroq va barqarorroq deb bilishadi.

Tadqiqotlarda aytilishicha, ayollarning 57 foizi yoshga qarab boshqa odamlar bilan yaqinlik o'sishini qayd etdi va ularning atigi 7 foizi uning kamayishi haqida gapirdi. Erkaklarda so'ralganlarning atigi 25 foizi uning o'sishini, 51 foizi esa pasayganini tasdiqladi. Erkaklarning 29 foizi ayollar bilan kommunikativ aloqalarini erkaklarnikiga qaraganda yaqinroq va shu bilan birga beqarorroq deb baholagan. Faoliyatning jinsiy bo'linishi erkaklar va ayollarning do'st bo'lish imkoniyatlarini cheklaydi. Ayollarning ta'kidlashicha, ularning erkaklar bilan do'stligi ayollar do'stligiga qaraganda kamroq mukofot, yaqinlik va yordam beradi. Erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlarda erkaklar kuchni, ayollar esa zaiflikni afzal ko'rishadi. Bir qator mualliflar erkak va ayol nutqidagi farqlarni qayd etadilar.

Ma'lumotlariga ko'ra, ayollarga nisbatan erkaklar o'rtacha pauza hajmi va nutqdagi pauzalar nisbati sezilarli darajada yuqori, so'z boyligining xilma-xilligi yoshga qarab kamayadi va so'zlarning umumiy soni ortadi, tugallanmagan jumlar nisbati undan sezilarli darajada past. Ikkinchisi erkaklarnikiga qaraganda nutqning vaqtinchalik xususiyatlariga ega. Ba'zi tadqiqotchilar nutq shakllarini, shuningdek, nutq mavzularini ayol va erkak turlarga bo'lishni taklif qilishadi ta'kidlaganidek, ayollar ikki xil lingvistik diskriminatsiyani boshdan kechirishadi. Til qoliplarini o'rganuvchi tadqiqotchilar, umuman olganda, ayolning yon tomondan nutqi ko'pincha noaniq va ishontirilmaydigan tarzda taqdim etiladi, erkakning so'zlari esa, aksincha, tushunarli va ishonchli ko'rinadi. Ko'p ayollar o'z nutqlarida uzoq talablar bilan murojaat qilishadi.

Ayollar erkaklar bilan suhbatga qaraganda, boshqa ayollar bilan suhbatda ifodali iboralarni kamroq qo'llashadi- bunday ma'lumotlarga asoslanib, ayollar muloqot qilishdan ko'ra yoqimliroq degan xulosaga kelish mumkin. erkaklarnikiga qaraganda boshqa ayollar bilan. Biroq, ayol va erkak nutq shakllari o'rtasida juda ko'p farqlar topilgan va bu muammoni hal qilish olimlarni qiziqtirgan. Erkaklar va ayollar o'rtasidagi tildan foydalanishdagi ikkita farqga e'tibor qaratdi, ular ko'pchilikning e'tiborini tortdi: ayollar erkaklarnikiga qaraganda ikki baravar ko'p kuchaytirgichlar va umumiy tushunchalardan foydalanadilar.

Kuchaytirgichlar - bu boshqa so'zlarni o'zgartiruvchi va asl so'z orqali bildirilgan fikrni ta'kidlash uchun xizmat qiluvchi so'zlar. Shunday qilib, erkaklar va ayollarning haqiqiy nutq amaliyotini o'rganishga ko'ra, ayollar ko'pincha dahshatli, mutlaqo va shunga o'xshash so'zlarni ishlatishadi. Umumiy tushunchalar asl so'z bilan aytilgan fikrni yumshatish va zaiflashtirish uchun so'zlarni o'zgartiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayollar ma'lum

darajada, ehtimol soʻzlarni ishlatishni afzal koʻrishadi. Ayollar erkaklarnikiga qaraganda tez-tez savol berishadi. Ayollar erkaklarnikiga qaraganda koʻproq “Siz shunday deb oʻylaysizmi? va Ishonchingiz komilmi?”.

Umuman olganda, ayollar koʻproq maʼlumot va tafsilotlarni olish, shuningdek, boshqalar maʼlumotni qanday qabul qilishini aniqlash uchun savollardan foydalanadilar. Ayollar oʻzlarining gender identifikatorlarini oʻzlarini onalariga yoqish yoki qarindosh sifatida koʻrish orqali shakllantiradilar. Ular aloqadan qarama-qarshi jins bilan munosabatlarni oʻrnatish va saqlab qolishning muhim usuli sifatida foydalanishni oʻrganadilar. Erkaklar oʻzlarining gender identifikatorlarini onalaridan qanday farq qilishlarini yoki ajralishlarini tushunish orqali shakllantiradilar. Shunday qilib, ular nutqni nazorat qilish, mustaqillikni saqlash va mavqeni oshirish usuli sifatida foydalanadilar.

Erkaklar bosim bilan gapiradi, suhbatdoshning soʻzini boʻladi, ayollar esa suhbatdoshga kamroq toʻgʻridan-toʻgʻri taʼsir qilish usullarini afzal koʻradilar - ular kamroq gapiradi, xushmuomala oʻziga ishonmaydi. Ular tez-tez savollar berishadi, ularni takrorlaydilar, koʻpincha oʻz fikrlarini yumshatish va boshqa maʼruzachiga hech boʻlmaganda minimal yordam koʻrsatish uchun oʻz bayonotlariga shubha yoki rad etishadi. L. Karli va boshqalar ayollar erkaklarnikiga qaraganda bir oz koʻproq oqlovchi intonatsiyaga ega ekanligini aniqladilar.

R. Lakoff yozganidek, ayollar hokimiyatning yoʻqligini ifodalovchi “Kuchsiz til” deb ataladigan tilda gapirishadi. Ayol nutqining uslubi tenglik va hamkorlikka boʻlgan munosabat bilan ajralib turadi. Erkaklarning nutqida tajovuzkorlik va shafqatsizlik koʻproq. Erkaklar suhbatini hisobot xarakteriga ega, ayollar esa arzimmas narsalar haqida gapirishadi. Erkaklar suhbatini maʼlum bir statusga erishishga, ayollarning suhbatini esa rozilik va yaqinlikni tasdiqlashga qaratilgan. Ayollar suhbatdoshning muammosini tinglash va unga eʼtibor berishga qodir, suhbat jarayonida uni kamroq toʻxtatadi. Odatda, aralash kompaniyada ayolning koʻp gapirishi kutilmaydi. Bundan tashqari, qizlar va ayollarning sukunati toʻgʻridan-toʻgʻri suhbatdoshni jalb qilishni va uni mamnun qilishni xohlashlari bilan bogʻliq.

“Erkak nutqi ayollardan farq qiladimi?” degan savolni yozadi. Professional nutqqa kelsak, erkaklar va ayollarning fikriga koʻra, u farq qilmaydi. Bu savolga javob beradigan erkak qanchalik katta boʻlsa, u erkak va ayol nutqida hech qanday farq yoʻqligini tez-tez aytadi. Xuddi shu narsani juda yosh erkak informatorlar 27 yoshgacha koʻrsatadi.

Erkaklar va ayollar oʻrtasidagi ogʻzaki boʻlmagan muloqot ham baʼzi farqlarga ega. Ayollar erkaklarga qaraganda koʻproq eshitishdan koʻra koʻrishni afzal koʻradilar, yaʼni ular vizual (ogʻzaki boʻlmagan) maʼlumotlarga koʻproq ishonadilar. Qizlar ham qizlarga qaraganda oʻgʻil bolalarga koʻproq qarashadi. Toʻgʻri, boshqa kuzatishlar ham bor. Shunday qilib, R. Berns gender rollari haqidagi anʼanaviy gʻoyalarga ega boʻlgan oʻgʻil va qizlar bir-birlariga kamroq qarashlarini, bir-biri bilan kamroq gaplashishlarini, kamroq tabassum qilishlarini va kamroq foydalanishlarini payqadilar.

Ayollar koʻpincha suhbatdoshga gapirish paytida emas, balki tinglash paytida qarashadi, erkaklarda esa bunday farqlar yoʻq. Ayollar suhbatdoshning jinsidan qatʼiy nazar, erkaklarnikiga qaraganda tez-tez koʻz bilan aloqa qilishadi. Ayollar erkaklarnikiga qaraganda tez-tez tabassum qiladilar, ammo ularning tabassumini izohlash qiyinroq. Toʻgʻri, koʻp narsa aloqa guruhiga va undagi odamning mavqeiga bogʻliq. Barcha erkaklar guruhlarida erkaklar, barcha ayollar guruhlaridagi ayollarga qaraganda kamroq tabassum qiladilar va kuladilar. Biroq, aralash guruhlarda erkak rahbarlar, ayol boʻysunuvchilar bilan muloqotda boʻlishadi va erkak boʻysunuvchilar, ayol rahbarlar bilan muloqot qilish, ayollarga qaraganda tez-tez tabassum qilishdi. Ayol liderlar ham erkaklar, ham ayollar bilan muloqot qilishda bir xil darajada kulishgan faqat qarama-qarshi jins ishtirokida kuladigan erkak liderlardan farqli oʻlaroq.

Erkaklar tabassumi odatda ijobiy his-tuygʻularni anglatadi, ayollarning tabassumi esa koʻpincha minnatdorchilik va doʻstona munosabatni aks ettiradi. Aloqa paytida imo-ishoralar

erkaklar va ayollar tomonidan turli xil o'zgarishlarda va turli chastotalarda qo'llaniladi. Erkaklar boshqalarga tegishni ayollarga qaraganda tez-tez ishlatishadi, ikkinchisi esa o'zlariga tegishni afzal ko'radi. Ayollar erkaklarnikiga qaraganda ko'proq tabassum qiladilar. Ayollar erkaklarnikiga qaraganda tez-tez tabassum qiladilar, ammo ularning tabassumini izohlash qiyinroq. To'g'ri, ko'p narsa aloqa guruhiga va undagi odamning mavqeiga bog'liq.

Xulosa.

Erkaklar va ayollardagi muloqot o'rtasidagi masofa ularning balandligiga bog'liq bo'lishi mumkin. M.Argylening bir guruh Oksford psixologlari bilan o'tkazgan tajribalarida suhbat masofasi va suhbatdoshlarning o'sishi o'rtasida aniq bog'liqlik aniqlandi va bu aloqa erkaklar va ayollar uchun boshqacha bo'lib chiqdi. Erkak qanchalik baland bo'lsa, suhbatdoshga shunchalik yaqinlashadi va aksincha, erkakning bo'yi qanchalik kichik bo'lsa, u suhbatdoshidan uzoqroq bo'lishni afzal ko'radi. Ayollarda qarama-qarshi munosabatlar kuzatildi. Tajriba mualliflari buni jamiyatimizda o'ziga xos "madaniy me'yor" rivojlanganligi bilan izohlaydilar - erkak baland bo'yli, ayol esa, aksincha, miniatyura bo'lishi kerak. Shuning uchun odamlar ongsiz ravishda ushbu me'yorlarga moslashishga moyildirlar. Uzun bo'yli erkak suhbatdoshining yonida turishdan mamnun bo'ladi va baland bo'yli ayol, aksincha, o'z kamchiligini yashirish uchun uzoqlashishga intiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Бодалев А. А. Психология общения. — М.; Воронеж, 1996
2. Э. Г. Волчков Психология общения Учебное пособие КАЗАНЬ-2015
3. G. Rashidova, N. Soyimnazarov Muloqot psixologiyasi O'quv uslubiy qo'llanma Toshent-2023